

Dahi bəstəkarın əsərləri və həyatı ekranda

Gələn ay şanlı yubileyi qeyd olunan dahi Azərbaycan bəstəkarı və istedadlı dramaturqu Üzeyir Hacıbəylinin milli kinomuzun təşəkkül və inkişafında da böyük xidmətləri olub.

XX əsrin əvvəllərində, “lal filmlər” zamanında Azərbaycanda kino çəkmək istəyən rejissorların müraciət etdikləri ilk əsərlərdən biri məhz “Arşın mal alan” idi. 1913-cü ildə bəstəkarın operetta kimi yazdığı bu əsər 3 il sonra ilk dəfə kinoya qədəm qoyub. Bu da var ki, öz əsərlərini lüzumsuz qondarmalardan, bəsit, şit əlavələrdən, sönük pafosdan qoruyan dahi Üzeyir bəy “Arşın mal alan”ın ilk kino variantını bəyənməyib. Amma “Arşın mal alan” və “O olmasın, bu olsun” musiqili kinokomediyaları elə əsərlərdəndir ki, sonralar da kinematoqrafçıların diqqətini çəkib və müxtəlif dövrlərdə ekranlaşdırılıb.

Adıçəkilən filmlərin yaradıcılarının böyük əksəriyyəti bu gün aramızda yoxdur. Lakin tanınmış jurnalist, kino tədqiqatçısı, Əməkdar incəsənət xadimi, Prezidentin fərdi təqaüdçüsü Aydın Kazımzadənin “Üzeyir Hacıbəyov və kino” (2005-ci il) kitabında bu filmlərlə bağlı vaxtilə onlardan alınmış müsahibələr, toplanmış sənədlər və arxiv materialları zəngin təsvivir vardır.

Kitabın müəllifi qeyd edir ki, XX əsrdə “Arşın mal alan” 3, “O olmasın, bu olsun” 2 dəfə istehsal olunmuşdur. Bir dəfə də ermənilər “Arşın mal alan” operettası kimi (Maqalyan – red.), eyni adlı filmi də (Mamulyan – red.) oğurlamış, süjetini təhrif edərək Amerikada bəsit şəkildə lentə almış, hətta filmdə operettanın müəllifinin, yəni Üzeyir Hacıbəyovun adını belə göstərməmişlər.

“Arşın mal alan” filminin bəstəkarın bəyənmədiyi ilk çəkilişi 7 hissədən ibarət idi. Rejissor Boris Svetlov çəkilişlərə tanınmış səhnə aktyorlarını – Hüseynqulu Sarabski (Əsgər), Ələkbər Hüseynzadə (Sultan bəy), Mirzəağa Əliyev (Süleyman) və Hənəfi Terequlovu (Vəli) cəlb etmişdi. Qadın rollarına aktrisa axtararkən rejissor çətin vəziyyətə düşmüşdü. Odur ki, Gülçöhrə və Cahan xala (titrdə Gülcahan) rollarına kişi aktyorlardan Əhməd Ağdamski və Yunis Nərimanov, Asya və Telli rollarına isə Aleksandra Olenskaya və Yevgeniya Olenskaya çəkilib.

Kitabdan sətirələr: “Film ilk dəfə 1917-ci il yanvarın 3-də Bakıdakı “Forum” kinoteatrında nümayiş etdirildi. Film səssiz olduğuna görə onun təsir gücü az idi. Əsər ekran üçün işlənərkən öz gözəlliyini, təravətini və bədii qiymətini xeyli itirmişdi. Buna görə də, salonda yerləşdirilmiş xalq çalğı alətlərinin müşayiəti ilə operettadan musiqi parçaları çalınır, Cabbar Qaryağdıoğlu və digər xanəndələr operettadan ariyalar ifa edirdilər. Filmin keyfiyyəti Üzeyir bəyi və əsas rollarda çıxış edən aktyorları narazı salmışdı. Buna baxmayaraq, tamaşaçılar filmə böyük maraq göstərirdilər”.

Kinolent sonradan bütün Qafqazda nümayiş etdirilib və sevilib. Ü.Hacıbəylidən gizli surətdə müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif şəhərlərdə gah 7, gah da 4 hissədə göstərilib. Tədqiqatçı Qulam Məmmədli “Kino-muzun keçmişindən” məqaləsində yazırdı: “1916-cı ilin ikinci yarısında Bakıda çəkilmiş “Arşın mal alan” filmi 1917-ci ilin yanvarında göstərildi. Əsər “Cavan Əsgər ilə Vəlinin macərası”, “Gəlin seçmək”, “Arşın mal alan”, “İkisi axtardı, dördü evləndi” kimi 4 hissədən ibarət idi. Birinci seansların bütün biletləri bir neçə saat ərzində satılıb qurtardı. Bundan xəbər tutan Ü.Hacıbəyov rəsmi dairələrə müraciət edərək, öz müəlliflik hüququnu müdafiə ilə etirazını bildirdi və müqəssirlərin məsuliyyətə cəlb olunmasını tələb etdi. Məsuliyyətdən yaxa qurtarmaq istəyən sahibkarlar “film yandı” deyib onu Bakıdan çıxardılar.

Hadisədən bir neçə gün sonra Aşqabadda “Modern” kinoteatrında “Arşın mal alan” filminin göstəriləcəyi yerli qəzetlərdə xəbər verildi. Müəllif xəbər tutmağa macal tapmasın deyər, “yalnız bircə gün nümayiş etdirildiyi üçün seans gündüz

saat dördə başlanacaqdır” sözləri də elana əlavə edilmişdi. Həmin filmi görmək mənə müyəssər oldu. Gizli şəraitdə, o vaxtın primitiv texniki vasitələri ilə çəkildiyindən həm quruluş və həm də aktyor oyunu çox zəif idi. İşiq məsələsi düzgün həll edilmədiyindən aktyorların simasını müəyyənləşdirmək mümkün deyildi.

Film bircə gün Aşqabadda göstəriləndən sonra Orta Asiyanın başqa yerlərinə aparıldı. Sonralar elə həmin şəraitdə Tiflis,

əsasında Hüseyn Seyidzadənin 1956-cı ildə çəkdiyi musiqili kinokomediya da (ssenari müəllifi Sabit Rəhman) sadə süjeti və kompozisiyası ilə fərqlənir. Bu filmə də erməni kino işbazları əl uzadıb, haram qatmaq istəyiblər. Xoşbəxtlikdən, kinokomediya qoruna bilib və taleyi uğurlu alınıb. Köhnəlik rəmzi olan və Sərvər-lə Gülnazın timsalında yeniliyə, gəncliyə uzuzan Məşədi İbadın, Rüstəm bəyin, Rza bəyin, Qoçu Əsgərin ekran sərgüzəştləri dünyanın 4 yanını dolanıb. “O olmasın, bu olsun” bir vaxtlar 40 ölkəyə satılıb və xeyli populyarlaşıb.

Azərbaycanın ilk rəngli bədii filmi olan bu ekran əsərində Əliağa Ağayev, Arif Mirzəquliyev, Tamara Gözəlova, Ağasadiq Gəraybəyli, Barat Şəkinskaya, Mustafa Mərdanov, İsmayıl Osmanlı, Möhsün Sənani, Lütəli Abdullayev və başqaları parlaq obrazlar yaradıblar. Filmdə xanəndə Xan Şuşinski qonaqlıq səhnəsində “Kürd-Şahnaz” muğamını ifa edir, xanəndə Tükəzban İsmayılova isə “Segah” muğamı üstündə oxuyur.

Aydın Kazımzadənin “Üzeyir Hacıbəyov və kino” elmi araşdırmasına Xalq artisti Polad Bülbüloğlunun yazdığı ön sözə qeyd edildiyi kimi, kitabı oxuduqda bir daha inanırsan ki, Üzeyir bəyin gördüyü böyük işlərlə Vətəninə və xalqına xidmət etməsi, sonsuz məhəbbəti dahi bəstəkara həsr olunmuş kinolentlərdə də öz layiqli yerini tapıb.

Bəstəkarın haqqında çəkilmiş “Üzeyir ömrü və ya uzun ömrün akkordları” (1982-ci il) Xalq yazıçısı, müəllif və rejissor Anarın müəllifi olduğu çox sanballı filmidir. Ekran əsəri dahi bəstəkarın uşaqlıq və gənclik illərini, onun musiqi aləmində ilk uğurlar qazandığı, istedadlı yazıçı, jurnalist, ictimai xadim kimi fəaliyyətə başladığı bir dövrü əhatə edir. Sənətkar, mübariz ziyalı, gözəl insan – seyrçilər bu nəcib keyfiyyətlərin hamısını Üzeyir Hacıbəyli-də görür, onun həyat və yaradıcılıq yolu, maarifçilik fəaliyyəti, yazıçılıq məharəti ilə tanış olurlar. Filmdə bəstəkarın ayrı-ayrı əsərlərinin, o cümlədən “Leyli və Məcnun”, “Arşın mal alan” və “Koroğlu”sunun səhnə taleyi də öz əksini tapıb.

Filmdə Üzeyir bəyin uşaqlığını Yalçın Əfəndiyev, yaşlı dövrünü Hüseynağa Atakişiyev oynayrlar. Digər rolları Nəci-bə Məlikova (Natəvan), Qədir Rüstəmov (Cabbar Qaryağdıoğlu), Ramiz Quliyev

Sabit Rəhman olan filmin yaradıcı qrupu 1946-cı ildə SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülüb.

Onu da deyək ki, bu film daha 20 il sonra rejissor Tofiq Tağızadə tərəfindən 3-cü dəfə, 9 hissədən ibarət olaraq ekranlaşdırılıb. Elə bu da bir yubileydir – 60 il! Bu dəfə ssenarini Tofiq Tağızadə Muxtar Dadaşovla birlikdə yazıb. Rollarda Həsən Məmmədov, Leyla Şıxlinskaya, Ağadaş Qurbanov, Möhsün Sənani, Əliağa Ağayev, Nəci-bə Məlikova, Hacımurad Yegizarov, Xuraman Hacıyeva, Tələt Rəhmanov, Ətayə Əliyeva, Səfurə İbrahimova və başqaları çəkiliblər. Maraqlıdır ki, bu, sovet dövründə ən çox baxılan filmlərdən olub və sovet kinoprokatı xəttilə 1945-ci il variantına 16,2 milyon, 1965-ci il variantına 16,6 milyon tamaşaçı baxıb.

Ü.Hacıbəylinin 1910-cu ildə qələmə aldığı “O olmasın, bu olsun” operettası

(Qurban Pirimov), Rüstəm Rüstəmzadə (Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev), Əli Zeynalov (Həsən bəy Zərdabi), Mikayıl Mirzə (Hüseynqulu Sarabski), Yaşar Nuri (Zülfüqar Hacıbəyov), Həmidə Öməröva (Məleykə xanım Hacıbəyova) ifa edirlər. Onu da xatırladaq ki, Üzeyir bəy rolunu canlandıran mərhum aktyor və rejissor, Əməkdar incəsənət xadimi Hüseynağa Atakişiyev 1995-ci ildə İstanbulda Ü.Hacıbəylinin “Arşın mal alan” musiqili komediyasını da tamaşaya qoymuşdur.

Bəli, dahi sənətkar Üzeyir Hacıbəyli opera və operettalarında, musiqili kinokomediyalarında, digər əsərlərində yaşayır. Onun hər bir yaradıcılıq nümunəsi, o cümlədən əsərləri üzrə çəkilmiş film-komediyalar bu gün də insanlara bol-bol sevinc bəxş edir.

Əli NƏCƏFXANLI
XQ